

Zonguldak ve Karabükteki çalışma şartları

Konferansı veren :
Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler

Tercüme eden :
Dr. Ekmel Zâdil

Modern büyük sanayi Türkiyede çok yenidir. Memleketimizde henüz, garbi Avrupa ve şimali Amerikada görülen, büyük sanayi şehirleri ve mmtakaları mevcut değildir. Türkiyenin en büyük sanayi şehri İstanbuldur; burada takriben 50,000 kişi, işçi ve müstahdem sıfatlarıyla, sınaî faaliyete iştirâk etmektedir — fakat hattâ bu 50,000 kişi bile aileleriyle birlikte İstanbulun umum nüfusuna nispetle bir azlık teşkil etmektedir—. Ahalisinin ekseriyetini sanayi hayatında çalışmak suretiyle maişetini temin edenlerin teşkil ettiği mahâl ve küçük bölgeler memleketimizde pek nadirdir. Bunlar bir takım muhtelif maden ve linyit ocaklarının bulunduğu mmtakalar, içinde barut ve diğer patlayıcı maddeler gibi askerî ihtiyaçların bulunduğu birkaç mahâl ve bir de bugünkü konuşmamıza mevzu olan iki sanayi bölgesi: Ereğli-Zonguldak maden havzası ile demir ve çelik fabrikalarının kurulu bulunduğu Karabük-Saf-ranbolu mmtakasıdır. Bu her iki bölgede de sanayi devletin elinde bulunmaktadır. Türkiye devleti, bu vesile ile modern büyük sanayile birlikde meydana çıkan iktisadî ve içtimaî meseleleri hakkile anlayıp anlamadığını ve bunları iyi bir şekilde halledip edemiyeceğini burada gösterebilir. Bütün dünyada «devlet işletmeleri nümune işletmeler olmalıdır» prensibi kabul edilmiştir. Şüphesiz bu prensip, işletmelerin gerek kâr getirme kabiliyeti gerekse de çalışma şartlarına şâmindir. Devlet, şayed sanayi işletmelerini nümune işletmeler haline getirmeğe muktedir olamazsa, yapılacak en iyi iş bunları hususî şahıslara, komünlere veya kooperatiflere hülâsa başka ellere devretmektir; kötü idare edilen devlet işletmeleri, millî ik-

tisada çok az fayda sağlar ve aynı zamanda devletin dahilindeki otoritesine ve hariçteki itibarına zarar verir.

Ereğli-Zonguldaktaki devlet kömür ocaklarının ve Karabükteki devlet demir ve çelik istihsalâtının iktisadilik bahsine bugün gayet kısa temas edeceğim; konuşmamın merkezi sikletini oralar-daki mevcut çalışma şartları teşkil edecektir. İktisadî bakımdan mütalâa edilirse, Ereğli-Zonguldak kömür havzasının ilerleme imkânlarının müsaid olduğu görülür. Kömür yüksek miktarda karbon ihtiva etmektedir; damarlar geniş olup açılmaları büyük müşkilâta ihtiyaç göstermez. Beş bölgeden sadece bir tanesinde grizu kazası vukua gelebilmektedir. Maden kuyuları hemen deniz kenarında bulunmaktadır ki, bu bilindiği gibi büyük miyastaki malzemenin nakliyatını en ucuz şekilde yapmağı mümkün kılar. Maden kömürüne olan talep gerek İstanbulda gerekse de hariçte çok fazladır. yâni sürüm güçlüğü varid değildir. Ereğli-Zonguldak havzasında tam verim elde edilmesine karşı en büyük engeli liman şartları husule getirmektedir. Kömür havzasının sahili, kayalık ve diktir. deniz senenin yarısından fazla bir zamanda fırtınalıdır. Büyük limanlar inşa edilmeden, iktisadî bakımdan elverişli olarak, kömürün büyük miyasta nakliyatı mümkün olamaz. Bugünkü liman vaziyeti çok kifayetsizdir. Büyük dalga kıranlar eksiktir, gerek kömürün yükletilmesi gerekse de hariçten gelen maden direklerinin tahliyesi için ihtiyacı karşılayacak rıhtımlar yoktur. Zonguldakta şehrin ana caddesinin ortasından kömür nakliyatına mahsus çift hatlı bir demiryolu geçmekte ve küçük limana doğru uzanmaktadır. Zonguldak limanı, hattâ yolcuların bile karaya çıkmak için sandalların taşınmalarını icap ettirecek derecede dar ve beceriksizce yapılmıştır. Bizat ziyaret edemediğim Ereğli limanının vaziyeti daha da iptidi imiş. Liman durumunun bu acımacak derecedeki kötü hâli yüzündendir ki, deniz kenarında kâin İstanbul, yine deniz kenarında bulunan Zonguldaktan sadece 140 mil mesafede bulunmasına rağmen, kâfi derecede kömür bulamamak gibi garip vaziyetle karşılaşmaktadır. Halbuki Avrupada kömür mmtakasma İstanbul kadar yakın olup bu derece müsaid durumu yüzünden kömürü bu kadar ucuza temin etmek imkânlarına sahip olan başka hiçbir baş şehir yoktur; ne Madrid, ne Paris, ne Brüksel, ne Amsterdam, ne Londra, ne Roma, ne Berlin, ne Viyana, ne Budapeşte, ne Belgrad, ne Bükreş, ne Varşova, ne Moskova, ne Stokholm, ne Oslo ve ne de Kopenhag kömür havzasına bu derece yakın deniz yoluna sahip değildir. Görülüyor ki, şayed Ereğli ile Zonguldak limanları böyle iptidai hal-

de bulunmasaydı, Avrupanın bütün baş şehirleri arasında kömür ihtiyacını en iyi ve en ucuz şekilde temin eden şehir İstanbul olabilirdi ve olması lâzımdı da. Şayet Türkiyede kömür nakliye gemileri (5.000 tonluluk gemiler) mevcudu kâfi değilse, Zonguldaktan İstanbul ve diğer Türk limanlarına yabancı bayraklı gemilerin de kömür taşımalarına izin verilmelidir; buna müsaade etmek 800 küsur bin kişiyi kışın İstanbulda dondurmaktan ve kömürsüzlük dolayısıyla mektepleri kapanmağa mahkûm etmekten herhalde daha iyidir. Fakat kat'i ve nihayi düzeltme ancak Ereğli ve Zonguldakta iyi ve büyük rıhtım ve limanlar inşasıyla mümkün olabilir. Bu limanların inşası memleket için büyük stadyomlardan, şehir gazinolarından, muhteşem istasyonlardan ve Banka saraylarından çok daha mühimdir. Bizler kömürsüz yaşayamayız ve millî iktisadımız da kömürsüz asla inkişaf edemez. Zonguldağın senede 4 milyon Ton olan bugünkü kömür istihsali, ki hatada 2 milyon ton olan Alman Ruhr havzasının iki hatalık kömür istihsaline tekabül etmektedir, denizden büyük miktastaki nakliyat emniyet altına alındığı takdirde kolaylıkla iki misline iblâğ edilebilir; bu suretle hem havzanın rasyonelliği arttırılır hem de gemi nakliyatı için İstanbul bütün şarki Akdenizin kömür pazarı haline getirilebilirdi.

Zonguldak havzasının iktisaden daha fazla yükselmesi birinci derecede liman şartlarına, ikinci derecede de daha etraflı bir şekilde mütalâasına başlayacağım çalışma şartlarına bağlı bulunmaktadır.

Ereğli - Zonguldağa nazaran, Karabükün iktisadî şartları tamamiyle başkadır. Zonguldaktaki kömür sanayii tabiatın bir hediyesidir; Rantabl çalışması temin etmek için insanın sadece işe sarılması, iyi işletmesi ve iyi yükletmesi kâfidir. Bunlar yapıldığı takdirde rantabilite temin edilmiş olur. Karabükteki demir ve çelik sanayii ise sun'î olarak yaratılmıştır; bu sınaî tesisler iktisadî değil, fakat *siyasî* sebeplerle meydana getirilmiştir. İktisadî hedeflerle kurulan demir sanayii bütün dünyada ya Loren ve Lüksemburgda olduğu gibi demir cevherlerinin, yahut da meselâ Ruhr havzasında olduğu gibi, kömür ocaklarının yanında tesis edilir. Halbuki Karabük ne demir cevherinin ve ne de maden kömürünün yanındadır. Kömür 100 kilometre ilerdeki Zonguldaktan tek hatlı bir demiryolundan nakledilmekte, demir cevheri ise takriben 1.000 kilometre uzaktaki Divriç'ten yine tek hatlı demiryolundan gelmektedir. Bu kadar sun'î temellere dayanan bir demir sanayii, hattâ Karabükteki gibi nümune teşkil edecek mükemmeliyette teknik teçhizat ile kurulmuş ve çalışma şartları da cidden iyi

bir tarzda tanzim edilmiş olsa dahi, yine de kârlı olamaz. Hakikatte de Karabük demir sanayii, kazanç düşünceleriyle değil fakat siyasî mühlâhazalarla kurulmuştur. Bir harp halinde hiç değilse en âcil çelik ihtiyacının bir kısmının, kaça ve neye mâl olursa olsun, memleket dahilinde istihsal edilmesi arzu edilmişti. Bu istihsalin harp gemleri vasıtasıyla denizden bombardıman edilmek ihtimali bulunan Zonguldak havzasında kurulması istenmemiştir. Bu düşüncelerle bir demir yolu güzergâhında bulunan ıssız Karabük köyü tercih edilmiş ve burada kömürün Zonguldaktan, demir cevherini de Divrikten temin eden büyük fabrika tesisleri vücade getirilmiş ve binlerce işçi ile müstahdemini içine alan yeni bir Siedlung (iskân bölgeleri) kurulmuştur. Büyük limanların inşası sayesinde Ereğli - Zonguldak havzasını en kârlı bir hale getirmenin kolay ve mümkün olmasına mukabil, bu hâl Karabük için asla varid değildir. Hususî iktisad zaviyesinden tetkik edildikte, yakınında demir cevheri bulunmadığı takdirde, Karabük'ün hiçbir vakit kâr getiren bir hale ifrağ edilemeyeceği anlaşılır. Karabük hiç şüphesiz benim 1948 son baharındaki ziyaret zamanıma nazaran daha kârlı bir şekle getirilebilir; zira 1948 de Karabükteki iki yüksek fırından bir tanesi boş ve muattal duruyordu bana söylendiğine göre bu muattal duruşun sebebi demiryollarının kâfi miktarda demir cevheri taşıyacak durumda bulunmamasıymış. Milyonluk masraflarla tesis edilen bir yüksek fırının işletilmemesi, rantabilitesizliğin şüphesiz zirvesini teşkil etmektedir. Görünüşe nazaran bu durumdan işletme idaresi değil, fakat demiryolları idaresi sorumludur. Bana Divrikte büyük miktarda demir cevherinin sevke hazır vaziyette bulunduğu söylendi. Bu durumu mahallinde bizzat tetkik imkânını bulamadım. Şayed bu keyfiyet doğru ise, Karabük tesislerinin yarısının muattal kalışındaki bütün kabahat devlet demiryollarına aid bulunmaktır. Bunlar garbi Avrupalı bir iktisatçının havsalasına asla sığdıramıyacağı şeylerdir.

**

Artık Zonguldak ve Karabükteki rasyonellik mes'elelerini bu kadarla terkederek bu iki sanayi muntakasındaki çalışma şartlarına temas edeceğim. Çalışma şartlarının Rantabilite bakımından da çok ehemmiyetli olduğu aşikârdır; zira aşağı ücretlerle çalışan, kötü bakılan, kötü yerlerde ikamet eden sıhatsız ve gayri memnun işçilere nazaran iyi ücret alan, iyi bakılan, iyi şartlar altında ikamet eden sıhhatli ve memnun işçilerin randımanlarının çok daha yük-

sek olduğu bütün sanayi memleketlerin tecrübeleriyle sabit olmuş bir hakikattir. Bu keyfiyet İstanbul için de, Zonguldak ve Karabük için de variddir. Ancak çalışma şartları, bütün ehemmiyetine ragmen, sadece Rentabilite bakımından mütalâa edilmemelidir; bunların da kendilerine mahsus ehemmiyet ve kıymetleri vardır. Unutmamalı ki *İnsan iktisad için değil, bil'akis iktisad insan içindir.* İçinde çalışan insanları harap eden en kârlı iktisadî işletme dahi, *insan düşmanı ve cemiyet düşmanıdır* ve böyle işletmelerin ya tamamen başka bir şekilde sokulması veyahut da doğrudan doğruya bertaraf edilmesi lâzımdır. Cemiyet için, iş güçlerini helâk ve onları istismar edip %30 kazanç elde eden değil de, sıhhatli ve mes'ud işçilerle çalışıp sadece %3 kazanç elde eden bir işletme çok daha faydalıdır. İktisad, insanlığın inkişafı ve saadeti içindir. İnsanlığın umumî yükselmesi ve bütün insanların saadete kavuşması, yüksek kârlardan ve münferid kimselerin elinde büyük servetlerin sür'atla teraküm etmesinden çok daha ehemmiyetlidir. Bu yüzdendir ki, *İçtimâî siyaset, sadece aynı haklara sahip olarak iktisad siyasetinin yanı başında kalmıyor, aynı zamanda daha da yüksek hedeflere: hayatımız ve çalışmamızın hakikî esasını teşkil eden yaşayan insanlara hizmet ediyor. İnsan saadeti her türlü kâr menfaatlarının üstünde bulunmaktadır.*

Zonguldak ve Karabükteki çalışma şartları ne vaziyettedir? Umumî olarak şunu söyleyebilirim ki, çalışma şartlarında Zonguldak ve Karabükte olduğundan daha fazla fark ve ayrılıklar arzeden iki mintakanın modern büyük sanayide bulunacağı koly tasavvur edilemez. Halbuki her iki yerdeki işletmeler de *aynî* Türk devletine ait bulunmakta; her iki yerde de hiç şüphesiz çalışma şartlarını bir nev'i sanayi patriyarkalizmi (pederşahiliği) ile tanzim hususunda, aynı arzu mevcuttur. Fakat hakikî farklar hayret edilecek derecede büyüktür ve bu bariz farkları aşağıdaki tasvirlerimle bütün açıklığıyla tebarüz ettirebileceğimi tahmin ediyorum.

Evvelâ birlikde Zonguldak ve onun maden kömür havzasında cevelân edelim. Kömür burada ilk olarak 1829 senesinde keşfedilmiş, ilk iptidai işletmeye 1860 senelerinde başlanmıştır. Bundan sonraki zamanda Türk müteşebbisleri, bir Fransız şirketi, bir İtalyan şirketi ve bilâhare de İşbankası kömür ocaklarını işletmeğe başlamışlardır; 1940 da fizyon husule gelerek havzadaki bütün işletmeler devletleştirilmiş ve bu tarihten itibaren bütün istihsal, devlete aid Eti-bank konzern'ine bağlı, «Ereğli Kömür İşletmeleri» nin elinde bulunmaktadır. Eski Zonguldak deniz kenarında ahşap evler-

den mürekkep küçük bir kasaba idi; sakinleri herhalde balıkçılık ve bahçıvanlıkla iştiğal ediyorlardı. Zonguldağın etrafında ormanlar çok iyi muhafaza edilmiştir ki, maalesef bu husus Türkiyenin birçok kısımlarında böyle değildir. Zonguldakta herkes kömür temin edebildiği için, yakacak odun temini gayesiyle ormanların tahribine gidilmemiştir. Bilindiği gibi madencilik ocaklardaki direk ihtiyacı dolayısıyla fazla miktarda keresteye muhtaçtır; Zonguldak havzasının direk ihtiyacı hariçten, bilhassa Finlandiyadan temin edilmektedir. Böylece kömür havzası tahrip edilmemiş güzel ormanlarla çevrelenmiş bir halde bulunmaktadır. Burası güzel manzaralara sahip bir havalidir, sık yağmurlar yağın kâfi miktarda iyi su menbaları bulunan bu bölgenin iklimi sağlam olup ne kışları fazla soğuk ne de yazları fazla sıcaktır; burası Akdenizden ziyade, orta Avrupa hatırlatmaktadır. İşte bu güzel ve sıhhi havalide maden kömürçülüğü inkişaf etmiştir; bugün burada işçi ve müstahdem birlikte hesap edildikte 25 - 30,000 kişi çalışmaktadır.

Bütün maden havzası merkezi idareye bağlı beş tâli bölgeye ayrılmıştır. Maden ocakları birkaç kilometre ilerde ormanlık vadilerde kâindir. Havzanın en fazla inkişafa müstaid sahası olan Kozlu bölgesinde tabakalar arasında kuvvetli faylar mevcuttur ki, bu aynı zamanda madenciler için büyük tehlike olan grizu kazasını da in taç eder; diğer dört bölgenin jeolojik durumları daha basit ve daha az tehlikelidir. Maden kömürünün üstünde bulunan büyük taş kitlesi ekseriyetle oldukça yumuşak olup çabuk kırılabilir, bunun için de kazalardan korumak üzere galeri duvarlarını ahşap malzeme ile örmek lâzımdır. Gördüğüm yer altı tesislerine gelince, bunların ihtimamlı bir madencilik tekniğine dayanarak vücade getirilmiş olduklarını düzinelerle maden ocağı ziyaret ve tetkik etmiş bir kimse sıfatıyla emniyetle söyleyebilirim. Fakat yer altı nakliyatında el'an beygir istihdam ediliyor; bu eskimiş bir işletme şeklidir. Kanaatince yeraltı nakliyatını daha esaslı surette makineleştirmek mümkündür; böylece hakikî müstahsil işçi, kazmacı ve nakliye amelesi arasındaki adedi nisbetler iktisadî bakımdan daha müsaid olacak hale sokulmuş olur.

Maden işletmeciliği başladığı sıralarda Zonguldak mmtakasının nüfusu azdı, buralar çok az meskûndü. Müteşebbisler iş güçlerini memleketin diğer kısımlarından temin etmek ve bunlar için kömür ocaklarının yakınında yatacak yerler vücade getirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Eski Fransız maden şirketinin işçilerine ikametgâh olarak tahsis ettiği yerlerden birkaç tanesini ziyaret ettim:

gördüklerim modern bir çiftçinin hayvanlarını bile barındırmaktan içtinap edeceği penceresi dahi bulunmayan taş odalardı; hiçbir suretle bu duvar harabelerine insan ikametgâhı denemez. Anlaşılan bu müteşebbisler kendilerine toprak altından kara elması çıkarmak için çok ağır ve tehlikeli şartlar altında çalışan kimeslere karşı en ufak insani duygular beslememişlerdir. Devlet takriben 10 sene evvel bütün kömür havagazısının işletmesini üzerine aldığı zaman, karşısında en bedbaht çalışma şartlarını buldu; burası hakiki maden işçisi olmayan bir maden havzasıydı ve ücretleri düşük, kötü bakılan, kötü yerlerde barındırılan ve tamamıyla bilgisiz olarak ocaklarda çalışan bu zavallı gündelikçi köylülerden fazla bir şey, yani kötü ve verimsiz işten başka bir şey beklenilemezdi. Devlete aid yeni maden idaresi havzada daimî olarak ihtiyacı karşılayacak işçi tedarik edip iyi olmayan durumu düzeltmek üzere muvaffakiyet ihtimali şüpheli olan bir vasıtaya baş vurdu ve isdar ettiği bir kanunla mükellefiyet sistemini tesis etti. Bu mecburî çalışma sistemi havzaya kâfi derecede işgücü temin ve istihsalin her sene biraz daha artmasına hizmet etti; ancak bunlar istisna edildiği takdirde elde dilen netice *hiçtir*: ne meslekî bilgilerle teçhiz edilmiş maden işçi zümresi teesüs etti, ne de insar başına elde edilen istihsâl randımanı yükseldi. Zonguldakta insan başına elde edilen istihsâl hasılası, serbest maden işçilerinin çalıştığı Almanyadaki, garbi Avrupadaki ve Şimali - Amerikadaki işçilere nazaran çok düşük bir nispettedir. Mecburi çalıştırmalar uzun müddet verimli bir halde devam ettirilemez; zira böylelerinde hem her türlü mesleki gurur ve hem de çalışma şevki eksiktir. Mecburen çalışan işçi işini sevmez, ondan nefret eder; iş hasılası da az ve düşük kıymetli olur. Buna inzimamen Zonguldakta maden ocaklarında korkunç miktarda fazla işletme kazaları vukua gelmiştir. Mükellefiyete tâbi işçiler bu ağır ve tehlikeli iş için gerekli meslekî bilgi ile yetiştirilmediklerinden bu kazaları tabii olarak karşılamak gerekir. Bu hususta bir fikir vermek için mükellefiyet sisteminin tatbik edildiği senelere aid sadece *ölümle nihayetlenen kazaların* adetlerini vermekle iktifa edeceğim: Zonguldak havzasında 1941 de 75, 1942 de 108, 1943 de 72, 1944 de 83, 1945 de 81, 1946 da ise 61 ölümle neticelenen kazalar vuku bulmuştur. Mevzubahis altı sene zarfında asgari beş günlük çalışma kabiliyetinin mahrumiyetine mâl olan kazaların adedi ise dört kere 3 - 4,000 arasında iki kere de 4,000 nin üstündedir. Bu rakkamlar nihayet 20 - 25,000 işçinin çalıştığı küçük bir maden mmtakası için korkunç derecede yüksektir.

Maden ocaklarındaki bu mükellefiyet sistemi 1947 senesinde ilga edildi. Bu tarihten itibaren maden işletmesi, diğer bütün teşebbüs ve işletmeler gibi lüzumlu işgüçlerini serbest iş akitleri ile temin etmek ısrarında bulunuyor. Müstahdemlerle birlikte yekunları 26,000 ne baliğ olan 20 - 25,000 işçiden asgari 15,000 tanesi Zonguldak ve Trabzon vilâyetlerinden *altı haftalık mukaveleler ile* geliyor ve maden havzasında altı hafta kaldıktan sonra köylerine dönüyorlar; bu dönenlerin yerine yeniden 15,000 adet altı haftalık işçi gelir ve bu durum böylece devam eder. Hariçten gelen bu 30,000 işçiden maden ocaklarında muntazaman çalışmak istiyen bir kimse, senede dört tane altı haftalık mukavele aktedebilir; her 12 haftada bir altı haftalık yeni bir çalışma devresi başlar. Altı haftalık bir devre için bir kere maden havzasına gelenlerin bazıları, bir daha gelmek istemediklerinden, bir sene zarfında madenlerde istihdam edilenlerden hariçten gelenlerin miktarı bu halde 30,000 in hayli üstünde olmak gerektir. Ağır ve tehlikeli maden işçiliği için iş güçlerinin sistemli herhangi bir yetiştirme esasına dayanmayan bu tarz, şüphesiz rasyonel değildir; dünyanın hiçbir yerinde bu usule rastlanmaz.

İşe talip olan *seyyar (münavebeli) işçilerin köylerinden nasıl toplandıklarını* maalesef mahallinde bizzat tetkik edemedim; bana anlatılanlara itimad mecburiyetindeyim. Buna nazaran Zonguldak maden işletme idaresi bugün dahi muayyen kazalardan muayyenn nispette «gönüllü» işçilerin talip olmasını beklemektedir. Arzu edilen işçi miktarı bu muayyen mmtakalara bildirilir ve buraların «muhtarları» da gönüllü işçilerin yollanmasını temin eder. Anlatılan bu işçi toplama tarzı, üzerinde çok düşünülecek bir şekildir. Türk devleti, memleketin her tarafında «resmî iş ve işçi bulma kurulları» vücade getirdiğine göre, E. K. İ. gibi bir devlet işletmesinin işgüçlerini doğrudan doğruya buralardan temin etmesi lâzım gelirdi. İdare memurları ve muhtarlar *hiçbir vakit* iş veya işçi tavassutunda kullanılamaz.

Asgari 30,000 seyyar işçiden mâada Zonguldak havzasının içinde veya hemen civarındaki küçük evlerde yerleşmiş olan ve bir kısmı trenle olmak üzere, her gün gelip ocaklarda çalışan bir takım işçiler de vardır. İşte, miktarlarının ne kadar olduğunu maalesef Zonguldakta tespit edemediğim ve 1 - 2,000 kadar olduklarını yani küçük bir akalliyetten ileri gidemediklerini tahmin ettiğim bunlar, *hakikî ve devamlı maden işçileridir*. Bütün dünyadaki normal maden işçileri, bu kabil daimi mesleki işçilerdir. Zonguldaktaki bütün

maden işçilerinin bu normal hale nasıl irca edilebileceği bahsne birazdan temas edeceğim.

Mevzubahis işçilerden başka Zonguldakta *asker işçiler* de istihdam edilmektedir; hakiki miktarlarını tespit etmedim. Bunlar kaideten askerlikten evvel de maden havzasında çalışmış kimseler olup altı aylık silâhlı acemi talim devresini geçirdikten sonra, askerlik hizmetlerine sayılmak üzere, ocaklarda çalışmalarına müsaade edilmiş kimselerdir.

İşletme şüphesiz bu iş güçlerini memnuniyetle karşılıyor ve bu asker işçiler askerî disiplin altında ve bilâ inkita madenlerde kalıyorlar. Ancak kanaatimce askerlerin maden ocaklarında çalıştırılmalarına cevaz verilmesi askerî bakımdan çok düşünülmesi gereken bir mes'eledir; zira esaslı bir askerî talim ve terbiyenin altı ay zarfında ikmalî pek mümkün olamaz.

Maden ocaklarında ayrıca 15,000 kadar *ceza mahkûmu* da çalıştırılıyor. Mahkûmlar diğer serbest ücretli işçilerden ayırt edilmeksizin bir arada çalışıyorlar. Sadece mahkûmlar ayrı yerlerde iâşe ve ibate ediliyor ve kendilerini derhal belli ettiren iki renkli elbiseler taşıyorlar. Ocaklarda geçen her gün iki mahkûmiyet günü olarak sayıldığından ve maden havzasındaki hayatları da hapishnelere nazaran daha serbest bulunduğundan, mahkûmiyetlerinin mütebaki kısmını buralarda geçirmek için her şeye katlanmağa hazır bulunuyorlar, en muti iş güçleridirler. Fırarlar çok seyrek. Bunlara müsavi kıymetteki serbest işçilerin aldıkları ücretin %90 ı veriliyor ;ancak istihkakları, cüz'î bir cep harçlığı müstesna, mahkûmiyet müddetleri sona erip serbest bırakıldıkları zaman toplu olarak tediye edilmektedir. Avrupada serbest işçilerle mahkûmları bir arada çalıştırmak mümkün olamazdı, halbuki Zonguldak havzasında bu esaslı ihtilâflar doğurmadan, iyi yürüdüğü anlaşılıyor; bana söylendiğine nazaran bunun sebebi mahkûmların büyük ekseriyetinin hırsız ve yankesici olmayıp sadece bir tehevür veya ani galeyan neticesinde elinden cinayet çıkmış kimselerden tereküp etmesi imiş.

Serbest işçilerin en büyük kısmını altı haftalık çalışma devresi için hariçten havzaya gelenler teşkil ettiğinden, işletme idaresinin, aynen asker işçilerle mahkûmlarda olduğu gibi, bunları da barındırması ve iâşe etmesi lâzım geliyor. E. K. İ. idaresi bu maksatla yatma ve oturma odalarını havi 119 *ikamet kışlası* inşa etmiştir. Bu kışlavari ikametgâhlarda bulunan 23,000 yatak asıl kahir ekseriyetin hariçten geldiğini ve havzada mukim ve yerleşmiş olanların mik-

tarlarmın çok az olduğunu göstermektedir. Bu ikametgâhlardaki yatakhaneler yatakların biri altta diğeri üstte ve karyolaların bir kısmı demirden, daha büyük kısmı da tahtadan yapılmış olmak üzere vasati olarak 200 yatak ihtiva etmektedir. Yatak çarşafları renkli olup ayda muntazaman iki def'a değiştirilmekte ve yıkanmaktadır; tahta kuru ve sivri sinek gibi haşaratın bulunmadığı temin edilmiştir. Her işçinin yatağından başka hususî eşyaları ve sairelerini koymak üzere kilitlenebilir küçük birer dolabı da vardır. Yatak odalarının hiçbirinde ne manzara resimlerinin asıldığını ve ne de seyyar işçilerin hemn hepsi evli bulunmalarına rağmen, aile resimlerine rastladım. Yatakhanelerin hepsi temiz ve muntazamdı; fakat hiçbir tarafta şahsiyet damgasını taşıyan hayat tarzı yoktu, netice itibariyle bunlar kışla odalarıydı. Yatakhanelerin yanında maden işçileri için en mühim şey olan duşlar bulunuyor; duşların mecmuu münferid, küçük kabinelerden tereküp eden 902 adeddir. Duşlara rağbetin fazla olduğu görülüyordu. İkametgâh kışlalarının her birinde, günde üç def'a sıcak yemeğin verildiği yemekhaneler de bulunmaktadır. İşletme bütün işçilere, en yükseği yeraltında çalışanlara olmak üzere, günde 3,000-4,000 kalorilik gıda vermektedir. İlaşe kısmı ekmek ve et, makarna, pilâv, fasulya, nohut, sebze gibi iyi ve lezzetli olduklarını tatarak bizzat müşahede ettiğim, üç öğün sıcak yemek vermektedir. Yemekhanelerin hepsi temiz fakat iç açıcı şekilde değildi: masa örtüleri, perdeler ve duvarlarda dekor yoktu, yâni her şey kışlavariydi. İkametgâh kışlalarında birer de kahvehane dedikleri küçük kantinleri de bulunan oturma odaları bulunuyor; buralarda çay ve kahve mevcut, fakat alkol yoktur. Maden ocaklarının hiçbir sahasına rakının sokulmaması, Zonguldağ'ı kara elmas dünyasında bir meş'ale gibi parıldıyor. Alkol'ün büyük âmil olduğu İstanbulda her gün rastlanan bıçak saplama hâdiseleri, bu yüzden Zonguldağ meçhuldür denebilir. Oturma odalarında radyo ile sinema ve tiyatro oynatmak için büyük bir de sahne bulunmaktadır.

Havzanın güzel manzaralı dar sahasında çalışmak üzere bir araya toplanmış binlerce işçinin boş zamanlarını nasıl geçirdikleri çok ciddi bir mes'eledir. Bu insanlar evlerinden, karı ve çocuklarından uzaktadırlar. İlk bahardan son bahara kadar havzayı baştan başa çevreleyen güzel ormanlarda gezintiler yapabilirler, ancak garbi Avrupada en tabii olan bu nevi dinlenme şekli, hattâ İstanbuldaki nüfusun büyük bir kısmı için bile meçhuldür ve İstanbulun civarındaki mesire ve ormanlarına giden Avrupalılar hemen tevkif ediliyor-

lar (bizzat benim başıma bu hâl asgarî 10 def'a geldi). Ormanlarda yürüyüşe çıkmak fikri, civarı fevkalâde güzel olmasına rağmen, Zonguldakta da eksiktir.

Maden havzasındaki işçilerin ekserisi maalesef okuma yazma bilmeyen *cahil kimselerdir*; bu yüzden kitap okumak suretiyle dinlenme imkânları da kendilerinin meçhulüdür. Oturma odalarında gazete okuyan bazı kimselere rastladım, fakat ne kitap okuyan ve ne de mektup yazan tek kişi görmedim. Sadece mahkûmlar kısmında küçük bir kütüphane vardı, ikametgâh kırsallarının başka hiçbirinde kütüphaneye tesadüf etmedim. İşletme idaresi işçileri spora teşvik için bir hayli gayret sarfediyor, bu maksatla spor sahaları vücute getirilmiştir; şüphesiz bu sahalar henüz ihtiyaca tamamiyle yetecek dereceye vasil olmamıştır. Kapalı salon hiçbir tarafta mevcut olmadığından, kışın spor yapmak imkânları yoktur. En fazla rağbet gören sporlar Futbol ve Voleybol oyunlarıdır; Trabzon mmtakasından gelen işçilerin gayet büyük maharetle oynadıkları halk danslarını zevkle seyrettim. Beş bölge mensupları arasında spor karşılaşmaları yapıyor ve galiplere kumaş, kundura hattâ yemiş gibi aynı mükâfatlar tevzi ediliyor. Avrupa maden havzalarında çok yer ayrılan musikiye, hiçbir tarafta rağbet edilmiyor; birlikte çalgı çalmak ve şarkı söylemek üzere kurulmuş müzik birliklerinin mevcut olmadığını öğrendim. Serbest zamanlarında birçok işçilerin sadece aylak bir halde uzanmak veya ayakta durmak suretiyle vakit öldürdüklerini müşahade ettim. Birçok kereler ziyaret ettiğim Almanya, Polonya ve Hollandadaki maden havzalarında işçilerin serbest zamanlarını bu kadar boş geçirdiklerini hiçbir tarafta görmedim, fakat oralardaki işçiler evleri ve ailelerinin yanındadır ve bundan dolayı da Zonguldaktaki mahkûm işçilerden veya can sıkıcı ikametkâh kırsallarında yaşayan seyyar işçilerden tamamiyle ayrı kimselerdir.

Bu yeknesak hayata bir çeşni ve neş'e vermek gayesiyle işletme idaresi her bölgede haftada üç def'a *sinema ve tiyatro temsilleri* tertip etmiştir; tiyatro temsilleri için profesyonel san'atkârlar angaje edilmiştir. İşçiler için temsiller tabiatile meccanidir. İşçilerin büyük bir zevk ve hayranlıkla seyrettikleri bir tiyatro temsiline bulundum; iyi ve hoş gidecek eserler gösteriliyor, sadece tabanca ve bıçakların kullanıldığı sahneler eserden çıkartılıyor. Rakı mevzuunda olduğu gibi, çok güzel düşünce mahsulü olan bu noktada da İstanbul, Zonguldaktan bazı şeyler öğrenebilir.

İhtiyarî okuma yazma derslerinin yanı başında olarak bütün

maden işçileri için maden kazaları ve sıhhi bilgiler hakkında *mecburi dersler* vardır. Kanaatimce okuma yazma derslerinin okuyup yazma bilmeyenler için mecburi olması daha iyi olurdu (hoş bu keyfiyet yalnız Zonguldak için mevzubahs değildir). Bu şekil hareket sayesinde okuma yazma bilmeyenlerin miktarını asgari hadde indirebiliriz; ümmilik tamamiyle bertaraf edilmeden hakikî sendikacılık, hakikî kooperatifçilik ve hakikî siyaset hayatı mümkün olamaz. *Okuma yazma bilmeyenlerle demokrasi de olmaz*. Zonguldakta işletme kazalarının yüksek oluşu, hattâ memlekette sari hastalıkların yayılması, ümmilikle çok yakından alâkadardır. İşletme idaresi kendi mmtakası dahilinde ümmiliği tamamiyle tasfiye edebilirse, bütün Türkiyeye çok övünülecek bir nümune teşkil edebilir. Ümmilik bertaraf edildiği zaman, kimsenin boş zamanlarını âtil bir halde geçirdiği de görülmeyecektir. Seyyar işçilerin büyük ekseriyetini küçük toprak sahibi köylüler teşkil ettiğine göre, bunlara nümune ziraat hakkında ziraî derslerin verilmesi ve bunların küçük nümune bahçelerinde amelî olarak gösterilmesi çok faydalı olabilirdi. Bu hususu Zonguldakta henüz kimsenin düşünmemiş olduğu anlaşılıyor. Maden kazalarında vazife görmek için iyi *kurtarma ekipleri* meydana getirilmiştir; kurtarma alet ve vasıtaları son derece modern olup ihtimamla bakılmaktadır.

İşletme işçilerine sadece yatacak yer ve yiyecek temini ile iktifa etmiyor, aynı zamanda *iş elbiseleri* ve maden işçileri için çok büyük ehemmiyeti olan sabun da veriyor. Böylece tediye edilen ücret net para olarak işçinin elinde kalıyor. Ücret bahsine birazdan daha esaslî şekilde temas edeceğim. İş elbiseleri iyi ve güzeldir; Zonguldak şehrinin sokaklarında da rastladığım bütün maden işçileri muntazam ve temiz kıyafetliyidiler ve bunlar İstanbul sokaklarında da tesadüf ettiğimiz süfli kılıklı liman işçileriyle bu hususta tamamiyle tezat teşkil ediyorlar. Maden havzasında bir sene zarfında dört tane altı haftalık devre çalışan bir işçiye, işletme idaresi sene sonunda meccanen bir kat sivil elbise vermektedir. İşletme bu vasıtalarla daima avdet eden sabit bir seyyar işçi zümresi meydana getirmeğe çalışmaktadır.

1921 denberi bütün maden havzasına şamil olmak üzere «*Amele Birliği*» namıyla bir mecburi yardım sandığı kurulmuş bulunmaktadır. İşçi ve işletmeler bu sandığa ücretlerin % 1 erlerini ödemektedirler. Bu sandık uzun yıllar evvel, bilâhare E. K. İ nin satın aldığı, maden havzasındaki ilk küçük hastaheleri vücade getirmişti. Bütün tıbbî bakım işleri halihazırda işletmenin elinde bulunduğu-

dan, ve seyyar işçiler için de hastalık parası, doğum parası ve aile yardımları mevzu bahis olmadığına göre, Amele Birliği, kuruluşunda mevcut olan hastalık sandığı fonksiyonunu, hiç değilse *havzada ikamet etmeyen* büyük kitle için, kaybetmiştir; bugünkü haliyle birlik zaruret hallerinde baş vurulan bir ikrazat ve yardım sandığı haline gelmiştir. Amele Birliği milyonlara varan servete sahip bulunuyor ve muhtariyet ile idare ediliyormuş; bu müessese hakkında daha yakın bilgi edinemedim.

E. K. İ. idaresi Zonguldakta bugün 214 yataklı kendine aid bir *hastahane* sahibi bulunmaktadır. Hastahane her yere nümune teşkil edecek şekilde fevkalâde olup ikisi kadim olmak üzere büyük bir doktor kadrosuna maliktir. Ekserisini erkeklerin teşkil ettiği bakım işlerinde istihdam edilenler bizzat buradâ yetiştirilmiştir. Havzada daimi olarak ikamet eden işçi ve müstahdemlerin aileleri de hastahane tedavî edildiklerinden, bir doğum kısmı da mevcuttur. Bu mükemmel hastahanedен maada her beş bölgede de ilk tedavilerin yapılacağı küçük hastahaneler vardır; bu küçük hasta revirlerinin de çok iyi tanzim edildiği buralarda, cem'an 79 yatak ve 9 doktor vardır. İşletmenin bir de çok sempatik bir bayan veteriner'in idaresi altında bulunan bir hayvan hastahanesi vardır; burası da diğerleri gibi iyi, temiz ve geniştir. Maden havzasının en mükemmel ve en memnuniyetbahş kısmını tıbbî bakıma aid işler teşkil ediyor. Fakat 23,000 sıhhatli personel için iyi bir çalışma sisteminin mevcudiyeti, herhalde 300 hastanın iyi bakımlarından çok daha mühimdir.

Şimdi biraz da münavebeli (seyyar) işçi sistemi gibi sık sık matbuat ve mecliste münakaşa konusu olan Ereğli - Zonguldaktaki ücret sistemlerine temas edeyim. Takriben 10 sene kadar evvel bütün maden ocakları devletleştirildiği vakit, münferid işletmelerin kendilerine aid ocaklarda tamamiyle müstakil durumda bulunuyorlardı. Bu yüzden ücret sistemleri arasında çok büyük farklar mevcuttu ve ekseriya yer üstünde çalışanlar, yer altında çalışanlardan daha yüksek ücret alıyorlardı. O zamanın ücret sistemleri artık maziye karıştığından, bunun üzerinde durmayacağım. Bugün E. K. İ. idaresi havzadaki bütün işçiler için yeknesak bir ücret baremi tanzim etmiştir ve bu, gayet büyük ihtimam ve ince tetkikler neticesi vücade getirilmiş bir *ücret tarifesidir*. Şüphesiz bu ücret tarifesi, müterakki garp devletlerinde olduğu gibi maden işçileri birliği ile işletme sahipleri birliği arasında pariter esas dairesinde tespit edilmiş bir tarife mukavelesi değildir. Her ne kadar son zamanlarda işçiler tarafından bir birlik kurulmuşsa da, Zonguldakta hakikî mâ-

nasiyle bir maden işçiler sendikası mevcut değildir ve seyyar işçi, problemi ve umumîlik bertaraf edilmedikçe, hakiki işçi sendikalarının kurulabileceğini de şüpheli görmekteyim. Yani bugünkü ücret tarifeleri, Avrupadaki emsal gibi işçi ve müteşebbis birlikleri arasında birkaç senelik müddetle aktedilmiş kollektif mukaveleler (tarife mukaveleleri) olmayıp, doğrudan doğruya otoriter kuvvetine dayanarak işletme tarafından tek taraflı tanzim edilmiş bir tarifedir.

Zonguldakta henüz Avrupada büyük sanayiın gelişmeğe başladığı kısmen 100 sene evvelki, kısmen de 50 sene önceki «münevver işletme mutlakiyeti» sistemi cari bulunmaktadır; fakat 10 sene evvelki vaziyetlere nazaran bu «münevver mutlakiyetçilik» in büyük terakki hamleleri kaydettiği muhakkaktır.

Bugünkü ücret sistemi, işçileri ehliyet ve çalışma sürelerine göre 6 guruba ayırmış bulunmaktadır:

- 1) Kıdemli işçi,
- 2) Kıdemli işçi,
- 3) Yedek işçi,
- 4) 3. sınıf usta,
- 5) 2. sınıf usta,
- 6) 1. sınıf usta.

Bu altı gurupta toplanan işçilere yatacak yer, yiyecek ve iş elbisesi v.s. gibi aynı edalardan başka, 8 saatlik çalışma gününe göre tanzim edilen ve yevmiye temeli 120 kuruş olarak kabul edilen temel ücretler ve bunlarda da altı tane emsâl vardır:

- 1) 1,3 2) 1,5, 3) 1,6, 4) 2,0, 5) 2,5. 6) 3,2.

İşletmedeki çalışma senelerine göre yapılan bu ilk ayırmadan sonra, çalışılan yer ve ifa edilen vazifeye göre ücretlerde yeni tarifeler yapılmaktadır. İlk olarak yer altında çalışanlarla, yer üstünde çalışanlar arasında bir tefrik yapılmakta ve yer altında çalışanların her gurubuna yer üstünde çalışanlardan daha yüksek ücretler tediye edilmektedir. Yer altında çalışan işçileri, maden havzasının en mühim gurubu olarak görmekteyim. 8 saatlik çalışmalarına karşılık yer altında çalışan en acemi, yani, kıdemli işçi gurubunda gösterdiğimiz en tecrübesiz işçi 170 kuruş; 1. sınıf usta gurubunda gördüğümüz istihsal yerinde kömürü dışarı sıçratan ve kıran birinci sınıf kazmacı 575 kuruş ücret almaktadırlar. Bu 170 kuruşla 575 kuruş yer altı işçilerinin bugünkü tarifelere göre nihayi ücretleridir. 1. sınıf ustanın fevkinde ise, işçilerden daha yüksek ücret alan ve hususî şekilde yetiştirilmiş *uzman işçiler* de vardır. Gerek yer al-

tında gerekse de yer üstünde çalışanların 1. guruptan 6. guruba kadar yükselebilmeleri işletmelerde geçirecekleri çalışma süreleriyle alâkadardır. Her işçinin muntazam surette künyesi tutulmak suretiyle, herkesin çalıştığı seneler ve gösterdiği ehliyet ciddi olarak tespit edilmektedir. Gurup ve çalışma sahalalarının değiştirilmesi mümkündür. Yer altında çalışmaları memnu olan kadın işçilere, maden havzasında sadece terzihane ve çamaşırhane gibi yer üstü işlerinde rastlıyoruz. İş kanunu 18 yaşından aşağı gençlerin yer altında çalışmalarını men etmişti. Millî korunma kanunu bu yaş haddini 16 ya indirmiştir; bu hükmün bu sene zarfında tekrar kaldırılması temenni olunur. Bana 16 yaşından daha aşağı oldukları intibamı veren gençlere de rastladığımı ilâve etmek isterim. Anlaşılan yaş bildirimleri pek sıkı kontrolâ tâbi tutulmuyor. İşe girmek isteyenlerin tıbbî muayeneden geçip sağlam raporu almaları lâzımdır. Kaza neticelerinde sakatlanmış olanlarla meslek hastaları imkân nispetinde yer üstündeki hafif işlere yerleştirilmektedir. Yer üstü ve yer altındaki çeşitli çalışma nevelerine göre emsalleri büyük ihtimamla hazırlanmış kademeli ücret şeması vardır. Şüphesiz yer üstü işçileri de 1. sınıf usta, yâni, 6. guruba kadar yükselmek imkânlarına sahiptirler.

Bazı işçiler tarafından ücretleri ve dereceleri hakkında yaptıkları *şikâyetlerin* eksik olmayacağı da tabiidir. Bu şikâyetler birkaç mercideki mes'ul mühendisler tarafından tetkik edilir. İşletme aynı zamanda şikâyetlerin gurup halinde değil, ancak münferiden yapılmasını müsaade etmektedir, ki, bu tarz işçi sendikaları ve sendika menfaatlerinin korunması hakkında henüz hiçbir fikre sahip olmayan müteşebbislerin tipik misalidir.

Ücret bareminin bir gurubundan daha üstün bir gurubuna yükselmek için tespit edilmiş muayyen bir çalışma süresinin işletmede geçirilmiş olması şarttır. Meselâ 3. sınıf usta, ancak 3 sene sonra 2. sınıf usta olabilir; daimî işçilerde 300 gün, seyyar işçilerde ise 150 iş günü bir sene itibar edilmektedir. Bundan maada bir üst guruba yükselmek için bir de imtihanın geçirilmesi lâzımdır. İmtihan usulü, Türkiyedeki umumî an'ane icabıdır; Avrupada imtihanı Türkler kadar seven başka bir millet yoktur (Asyada, Çinde de imtihana aynı kıymet izafe edilir). Avrupa veya Amerikadaki maden işçilerine memleketimizde 1. sınıf kazmacı ücretini ihraz edebilmek için beş imtihanın geçirilmesi sistemin mevcut olduğunu söylesem bana herhalde inanmazlar. Zonguldaktaki imtihan komisyonlarında işçiler de bulunmaktadır.

Şimdiye kadar sadece çeşitli sınıflara ayrılmış olan nakdî ücretlerden bahsettim; bunların yanı başında bazı işçi gurupları için *munzam primler* de vardır ki, bu, garp kapitalizminin de çok def'a kullandığı bir sistemdir ve işçiyi daha fazla randıman almağa teşvik eden kemmiyet (Kantite) primiyle alâkadardır. Bu primler de 6 gurup şemasına göre ayarlanmış olup yer altı işçilerinininkisi, yer üstünükilerden fazladır. En yüksek primi, aynen nakdî ücretlerde olduğu gibi, yer altında çalışan 1. sınıf usta alabilir. Vasatî olarak primler ücretlerin %7 sine ve 1. sınıf ustalarınki ise ücretlerinin %20 sine baliğ olmaktadır.

Geçen sonbaharda, fabrikalardaki usta başlara tekabül eden, *çavuşlar* ve diğer personel için aynı esaslara dayanan bir ücret bareminin vücutte getirilmesine başlanmıştı. Bunlar ehliyet ve hizmet sürelerine göre 7 guruba ayrılmış olup burada da yer altında çalışan çavuşların baremi, daha yüksek tutulmuştur. Genç çavuşlar için de istihsal primleri vardır; ancak istihsal primlerinin çavuşları, işçiyi fazla yıpratmağa sevk etme tehlikesi olduğundan, üzerinde münakaşa edilebilir. Çavuşlara tasarruf primleri de veriliyor ki, bu da üzerinde çok düşünülmesi gereken bir keyfiyettir; zira meselâ ke-resteden tasarruf yapmak için bir çavuşun ocaklara az direk koymağa kalkması, büyük tehlikeleri intaç edebilir. Bence en doğru hareket çavuşlar için prim sisteminin tamamıyla kaldırılmasıdır. Çavuş yetiştirmek üzere işletme, 25 yaşından yukarı işçilerin girebilecekleri bir çavuş mektebi açmıştır. Maden işletmeciliğinde meşakkatli ve tehlikeli yer altı çalışmalarını kontrol eden mes'ul şahıslar olmaları hasebile çavuşlar, hususî ehemmiyeti haiz bir müstahdem sınıfıdır. Kazmacı ve ihzaratçıların en iyi mürebbi ve arkadaşları olabilecekleri gibi, onları yıpratmalarını ve hakaret etmelerleriyle de çalışmayı güçleştirir ve ondan nefret de ettirebilirler. Almanya ve Polonyada gördüklerim yer altı işçileriyle çavuşlar arasındaki en iyi münasebetlerin çavuşlara prim verilmeyip dolgun, sabit maaşlar verildiği zaman kurulduğunu göstermiştir.

Ocaklarda çalışan, çavuşlardan yüksek tahsilli mühendislere kadar müstahdemler için işletme bütün bölgelerde meskenler inşa etmiştir. Bu meskenler ucuza kiralanmakta ve küçük guruplar yahut seri halindeki aile evleridir. Yâni yüksek personel için mesken mes'alesi, Zonguldak havzasındaki bu açık yara, esaslı surette halledilmiştir. Evli olan bazı daimî işçiler için işletme tarafından inşa edilmiş evler vardır, fakat bunların adedi çok azdır. Bir kısım daimî işçiler ocakların yakınındaki dağ eteklerinin güzel mevkilerin-

de kendilerine aid mahdut miktarda küçük evcikler inşa etmişlerdir. Hakikaten mesken mes'alesi, Ereğli - Zonguldak havzasının en başta gelen meselesidir. Bozuk münavebeli (seyyar) işçi sisteminin bertaraf edilmesi, iyi meslekî bilgilere ve sağlam meslek gururuna sahip bir maden işçisi zümresinin meydana gelmesi ancak havzada asgari 15,000 iyi işçi evinin inşa edilmesiyle mümkün olabilir. Tabii bu şâyed istihsal iki, üç misline çıkarılmak istenyorsa yapılacaktır. Bunu yapmak mümkündür, yoksa ebedyen mümkün değildir de çürük bir mahiyet arzeden seyyar işçi usulü ilânihaye devam mı edecektir?

Kanaatimce, nasıl az evvel bahsettiğimiz liman meselesi hallolunabilirse, *bu müşkül mesken mes'alesi de pekâlâ hallolunabilir.* Şüphesiz mesken inşaatı büyük sermayelere ihtiyaç hissettirmektedir. 15,000 işçiye yapılacak seri halindeki aile evlerinin vücade getirilmesi belki de 100 milyon liraya veya daha aza mâl olacaktır. Ancak bu muazzam sermayenin buraya yatırılması iktisaden de faydalı neticeler verecektir; Avrupa ve şimali Amerikada fazla verimli olan maden ocaklarında sadece mütemekkin, sabit meslekli ve meslek gururuna sahip maden işçileri çalışmaktadır. Böylece 15,000 işçi evinin inşası suretiyle Zonguldak havzası da nihayet hakikî maden işçisi zümresine sahip olacaktır. İşçi başına randman nispeti artacak ve her altı haftada, senede 9 defa, 15,000 münavebeli işçinin yeniden işe yerleştirilmesi ve bu arada birçok iş günlerinin heba olmasının önüne geçilecektir. İşletme bu suretle karı ve çocuklarıyla bir arada yaşayan, evi ve bahçesi bulunan mutmain işçiye kavuşmuş olacak, yeni işçi nesli yetiştirmek mesele ve endişesi de nihayi bir şekilde halledilmiş bulunacaktır. İleride bazı işçi gruplarının veya işçi kooperatiflerinin bazı evleri veya hattâ bütün *Siedlung'ları* (iskân bölgeleri) satın almaları ve fiyatını tedricen ödemeleri ve bu suretle de sarfedilen sermayeyi tekrar elde etmek imkânları da mevzubahs olunabilir.

15,000 işçi evinin inşasına karşı —belki de 30 köyde 500 er ev inşa suretile olacaktır— hakikatte bir tek engel vardır: bu da bütün havzayı kaplıyan sarp ve dağlık mıntakadır. Sadece havzanın şarkında inşaatı yeni biten Çatalağzı Elektrik santralının bulunduğu Çatalağzında 500 er evlik köyler kurulabilecek geniş bir vâdi mevcuttur. Zonguldak içindeki köylerin ekserisi için birkaç yüz metre yüksekliğe çıkmak gerekecektir. İşletme ile Siedlung'lar arasındaki irtibatı açılacak şoseler ve havai hatlarla tesis etmek teknikman güç olmasa gerektir. İnsan Türk devletinin birkaç yüz kişinin

tatil haftalarında dinlenme ve eğlenmelerini temin için Ulu dağda 2,000 metre yüksekliğe kadar yol inşa ettiğini hatırlayınca, binlerce faydalı maden işçisi için belki 300 metre yükseklikte Siedlung inşasına da imkân bulacağına şüphe etmez. İşçi köylerinden bir kısmının, Zonguldak - Filyos demir yolunu çift hatta tahvil ve demir yolunun yanında geniş bir otomobil yolu inşa suretiyle, Filyostaki müsaid arazide tesisi de mümkündür. Bu mesken mes'elesinin halli görülüyor ki, başarılmıyacak bir iş değildir, yeter ki ciddî olarak bunun üzerinde durulsun ve gerekli enerji ile işe sarılmışsın. Zonguldaktaki mesken mes'elesinin halli aynı zamanda en mühim iktisadî mes'elelerimizden birinin de halli demektir: maden havzasındaki tatmin edilmiş ve cidden verimli hakikî maden işçileri bize o kadar fazla kömür stihsal edecklerdir ki, bugünlerde çektiğimiz kömür sıkıntısı orta çağlara aid korkunç bir masalmış gibi kaybolacaktır. Kâfi derecede kömür cevheri mevcuttur, büyük liman inşaatine de yakında başlanacaktır. Bize sadece kömürü ocaktan çıkartıp limanlara kadar getirecek olan iyi ve tatmin edilmiş uzman işçilerinin yetiştirilmesi vazafesi kalıyor. Altı haftalık angajmanlarla gelen ziraat işçileri ile arzu edilen azami verim elde edilemez; idarenin bütün hüsnü niyeti yine bu durumu değiştiremez. *Biz buna Siedlung (iskân bölgesi) inşaatı ile, senede 3,000 maden işçisi meskeni yaparak, 5 senede muvaffak olabiliriz.*

*
**

Şimdi artık Zonguldak maden havzasını terkedip ormanlık araziden 200 meure yükselerek *yeni demir sanayi Siedlung'unun (iskân bölgesinin) kurulduğu Karabük'ü* ziyaret edelim. Biz bu ziyaretimizle yeni bir âleme vasıl oluyoruz. Burası sadece coğrafi ve iktisadî bakımlardan değil, fakat aynı zamanda bizi en fazla ilgilendiren içtimâî - siyaset zaviyesinden de yeni bir dünyadır.

Karabükteki demir ve çelik fabrikalarıyla haddehaneler bir devlet müessesesi olarak 1937 de Sümerbank'm sermayesi ile tesis edilmiş ve 1939 da çalışmağa başlamıştır. Sanayi müessesesi ve ona bağlı olarak vücade getirilen Siedlung (iskân mmtakası), denizden 200 metre irtifada Araç nehrinin geniş vadisinde kâindir. İşletmenin yerleştiği saha o kadar geniştir ki, gerek müessesenin gerekse de iskân mmtakasının daha bir hayli serpilmesine müsaidir. Geniş vadinin şimal kısmı şimale gittikçe daha sıklaşan ormanlarla muhattır. Cenup kısmı ise çıplak itikâller dolayısıyla parçalanmıştır, manzara bakımından ne kadar büyük tezat! Şarka doğru giderken dar ufkî tabakalı

sarp kayalıklar Californiadaki meşhur Colorado vadisini hatırlatan derin bir kanyon teşekkülü gösterir. İşte burada, tek hatlı Zonguldak - Filyos - Kızılırmak - Ankara demir yolu güzergâhında 50 kadar evli küçük Karabük köyü bulunmaktadır; mütevazî köy evlerinin ortasındaki camii ve ziraati bozulmamış eski hâlini olduğu gibi muhafaza ediyor. Karabükten şarka doğru 10 kilometre kadar ileride romantik kanyon manzaralı 8,000 nüfuslu eski Safranbolu şehri bulunmaktadır. Safranbolu halkı ziraat, bağcılık, yemiş yetiştiriciliği ve başta dericilikle kunduracılık olmak üzere küçük san'atlar ve biraz da ticaretle iştigal etmektedir. Birkaç senedenberi Karabükteki işçi ve müstahdeminin bir kısmı da Safranboluda ikamete başlamıştır. İyi bir şose ve muntazam bir otobüs servisi bu iki yeri birbirine bağlamıştır. Safranbolunun şimale doğru şose ile, Karabükte çalışanların yazları dinlenme mahalli haline getirdikleri Karadenizde kâin, Amasra ile irtibatı vardır.

Karabük tren güzergâhında bulunduğundan, fabrika da bilâ müşkilât demir yoluna bağlanıyor; Safranbolu demir yolundan 10 kilometre içeridedir.

Karabük fabrikası, Zonguldak maden kömürünün koklaştırıldığı bir kok kömürü fabrikasını, iki yüksek fırını, çelik imâli için bir çok tesisatı (Siemens - Martin fırını ve bir elektro çelik tesisat), boru, ray ve madeni levha imâli için haddehaneleri ve bir de zaç yağı fabrikasını ihtiva etmektedir. Elektrik ceryanı kendi dinamolarıyla istihsal ediyorlar. Müessese sekizer saatlik üç işçi vardasıyla çalışmaktadır; yanlış anlamadımsa postaların değiştirilmesi sırasında bir gurubun arka arkaya 16 saatlik çalışmasını önlemek üzere, ihtiyat postalar da mevcut bulunuyormuş. İşçi ve müstahdem miktarı 1948 de 4,000 kişiye baliğ oluyordu.

İşletme idaresi kuruluşunun ilk gününden itibaren daimî bir sabit işçi ve müstahdem zümresi elde etmek için gayret sarfetmiştir. Bunu te'min etmenin en iyi vasıtası *iyi meskenlerin inşasıydı* ve inşasıdır. Zonguldakta dar görüşlülük neticesi olarak 10 yıllardanberi ihmal edilen bu cihet, Karabükte en esaslı bir vazife olarak ele alınmıştır. Hâlihazırda Karabükte işletme tarafından inşa edilip personele gayet ucuz olarak kiraya verilen evlerin adedi 3,000 e baliğ olur. Bu inşaat yapılırken mazaratlarını Beyoğlu semtinden gayet iyi bildiğimiz, çok katlı evler tamamiyle sarfı nazar edilmiştir: tek katlı müstakil sıra evler ekseriyeti teşkil ediyor, az miktarda da müstahdemlere mahsus iki katlı bitişik evler de vardır. Her evin küçük bahçeleri de mevcuttur. Müessese bütün evlere meccanen elektrik, su ve

yakacak vriyor —insanın hakikaten derhal Karabüke göç edeceği geliyor. Bekâr personel için tesis edilmiş küçük, sevimli bekâr yurtları vardır. Bunlar hiçbir vakit kitle karargâhları değildirler.

Mesken tipleri hakkında kısaca izahat verelim:

En küçük aile evi tipleri *bir* oda, sofa ve mutbağı ihtiva ediyor; bunların aylık kirası 5 liradır. Bu şüphesiz çok küçük olan ev tipleri bir zelzeleden sonra ahşap olarak inşa edilmiş olan sıra evler Siedlung'unda bulunuyor; ileride bu tiplerden inşa edilmeyecektir. Aynı ahşap evler Siedlung'unda bir sıra halinde iki odalı evler de vardır; bunların aylık kirası 7,5 liradır. Her eve oda başına meccanen 250 kilo kömür dağıtılıyor. Elektrik, mutbak ve banyoyu havi 3 odalı müstahdemin evlerine 13 lira kira ödeniyor; bu kârgir evlere verilen meccani kömürün miktarı 500 kilodur. Bahsettiğim bu çok ucuz kira bedelleriyle meskenlere yatırılan inşaat sermayesi şüphesiz amortize edilemez; müessese sırf sabit bir işçi ve müstahdem zümresi temin etmek gayesiyle bu işe sermayesini yatırmış ve gayesine de hakikaten erişmiştir. Kiralar ancak meskenleri iyi bir halde muhafaza edebilmek için gerekli masrafları karşılayacak nispettedir ve meskenlere gayet iyi bakılmaktadır. Bütün evler bahçelerle ve ekser cadeler de ağaçlarla muhat olduğundan, Karabük, bir İngiltere, Almanya veya Hollanda bahçeli şehrini andırıyor ve cidden gönüllere ferahlık veren bir manzara teşkil ediyor.

Yanlış anlaşılmacak için burada esaslı bir mütalâanın ilâvesini zaruri görüyorum. İşçi ve müstahdemlerini barındırmak üzere büyük sanayi müesseseleri tarafından meskenler inşa edilmesi, kanaatimce modern meskenler ve Siedlung'ların inşaatı için hiçbir vakit *ideal hâl şekli değildir*. Müessesenin evlerinde ikamet eden bir işçi ve müstahdem firmasına karşı muhakkak ki iki misli bağlanmış duruma girecektir. Garp devletlerindeki bazı müesseseler, kendi Siedlung'larında ikamet ettirdikleri işçi ve müstahdemlerine karşı elde ettikleri kuvvetli durumu sui istimâl ederek onlar üzerinde sendika faaliyetlerinde bulunmayı mennetmek gibi, hoş gitmiyecek tarzda vesayette bulunmağa başlamışlardı. *Bu şeyler vâki olmamalıdır*, fakat ne yazık ki çok çabuk *vâki olabilir* ve maalesef memleketimde bu kadar meşhur olan Essen'deki Krupp Saar'daki Stumm gibi müesseselerde sık sık vaki olmuştur. Ben şahsen büyük sanayi müesseseleri tarafından meskenler inşa edilmesini *en iyi hâl şekli olarak kabul etmiyorum*. Meskenlerin şehir komünleri tarafından inşa edilmeleri çok daha iyidir. İnşa ettiği meskenleri azalarına kiraya verecek olan *Yapı kooperatifleri* tarafından mesken in-

saatı ise en ideal şekildir. Fakat bu iki tarz da Türkiyenin henüz meçhulüdür; düşünmeli ki mesken darlığını husule getirdiği büyük zaruretlere rağmen İstanbul ve Ankara belediyeleri bile henüz mesken inşaatine başlıyamamışlardır. Azalarına kiralamak için mesken inşa eden hakikî Yapı kooperatifleri de Türkiyede henüz mevcut değildir. Karabük müessesesi kurulduğu zaman, şüphesiz burada komün veya yapı kooperatifleri tarafından mesken inşa edilmesi fikri düşünülemezdi; bunun için Zonguldaktaki talihsiz seyyar işçi tarzına düşmek istenmiyorsa, işletmenin bizzat harekete geçmesi gerekiyordu. Müessese zamanında ve büyük bir enerji ile harekete geçmiştir. Belki ileride serbest muhtar idareyi otoriter sisteme tercih ettiğini ve buna daha fazla kıymet verdiğini göstermek amacıyla bazı evlerini kiracılarına yahut da daha iyisi bütün Siedlung'larını Karabük belediyesi veya Yapı kooperatiflerine satmak cihetine gider. Şimdiki halde Zonguldakta 80 senedir yapılamayan bir şeyi, 10 seneyi bile doldurmayan bir zaman zarfında hem de iyi malzeme kullanmak suretiyle vücade getirdiği ve ekseriyetini iyi tiplerin teşkil eden 3,000 aile evini muhafaza etmesi daha doğrudur.

Büyük fabrikanın bütün personeli müessesenin inşa ettiği meskenlerde ikamet etmiyor. Daha evvel bâzı işçi ve müstahdeminin Saffranboluda ikamet ettiklerinden bahsetmiştim. Karabükün hemen yanındaki bir ovada İstanbul ve Ankaradaki gece konduları hatırlatan imar plânından ve her türlü yapı nizamlarının haricinde bir takım küçük evlerin meydana getirildiklerini gördüm. Bunların miktarı çok azdır ve müstakil olma iradesinin mahsulü olan bu küçük yapıların sahipleri fikrimce takdire lâyıktırlar —ben, kendi emeği ile şahsına mahsus bir evcik kuran kimseyi daima bir komünün en kıymetli hemşehrileri arasına ithal ederim! Müessesenin Karabük Siedlung'larında yaptığı bütün inşaat güzel bir düşüncenin mahsulüdür ve tam bir yeknesaklık arz etmektedir. Buna mukabil hususi şahıslar tarafından inşa edilmiş olan Karabükteki istasyon caddesinin, İstanbulluların gayet iyi bildikleri yeknesaklıktan uzak ve stilsiz bir şekilde oluşu, müessesenin Siedlung'lariyle tam bir tezaad teşkil ediyor. Birbirine karışmış sakil evler arasında dükkânlar, birkaç küçük otel, küçük kahvehaneler, esnafın küçük atelyeleri, postahane v.s., vardır. Karabükteki yegâne çirkin cadde burasıdır, geri kalan bütün Siedlung'un manzarası çok güzeldir.

İşletmenin inşa ettiği şeyler arasında 100 yataklı ve 9 doktoru

bulunan *güzel bir de hastahane dahıldir*; buraya poliklinik ve eczahane de ilâve edilmiştir.

Müessesenin tesis ettiği *büyük bir ilk ve orta mektebi* de ziyaret ettim; Karabükte ilk mektep mükellefiyetinin ne dereceye kadar muvaffakiyetle tatbik edildiğini kat'iyetle tespit edemedim. Bu mektebin Türkiyede bulunduğu, ziyaretimiz esnasında bir imtihanın yapılmakta oluşundan da anlaşılabilirdi. Kimyadan imtihan edilmekte olan zavallı bir kızcağız ziyaret maksadiyle içeri girdiğimizi görünce korkudan ağlamağa başladı. Kızcağıza sorulan esrareniz kimya formülleri imtihanda bana da sorulmuş olaydı, muhakkak ki ben de ağlardım.

Kız talebeye mektepte aynı zamanda iyi el işleri dersleri de gösterilmektedir. Muhtaç talebeye mektepte sıcak yemek veriliyor. Bu mektepte bir de jimnastikhane vardır —hülâsa burası numune bir müessesedir. Siedlung'un yüksek bir mahallinde kısmen müessesenin verdiği kısmen de hususi şahıslardan toplanan aidat ile *güzel bir cami* inşa edilmiştir. Genç şehrin biraz berisinde eskiden kalma ağaçların yanında gayet sade fakat muvaffakiyetle meydana getirilmiş *bir açık hava tiyatrosu* da bulunuyor; buradan Araç vadisine uzaktan bir nazar atfedilebilir.

Karabükte 700 kadar azası bulunan bir *istihlâk kooperatifi* de vardır; gıda maddeleri, ev işlerine aid malzeme, giyim eşyası ve hat-tâ naylon çoraplar da satacak kadar geniş bir satış programı olan bu kooperatifin iştirak hissesi sadece 10 liradır. Bu kadar mütenevvi satışlar yapan bir kooperatif için bu iştirak hissesi çok azdır; Bir istihlâk kooperatifindeki iştirak hissesi asgarî olarak kooperatife dahil her ailenin vasatı bir aylık alış veriş miktarı nispetinde olmalıdır. Türk istihlâk kooperatiflerinde yapılan diğer bütün mâlûm hatalar burada da mevcut: satışlar mahallî piyasa fiyatına göre değil de mümkün olduğu kadar ucuza yapılıyor, âzâ olmayanlara da satış yapılıyor ve bunun neticesi olarak da âzâ adedi artmıyor, sene sonunda temettü de tevzi edemiyor. Kooperatifin âza adedi 3,000 olmalıydı. Görülüyor ki Karabükteki istihlâk kooperatifçiliği maalesef henüz İngilteredeki «Rochdale'li iyi kalpli öncüler» in bütün bu hatalara bir nihayet veren *1844 den evvelki durumdadır*. İstihlâk kooperatifinin mağazası çok geniş, mal bakımından zengin ve intizamlı idi.

Karabükte kendimizin lâalettayin seçtiği ve böylece önceden hususi surette hazırlanmamış olan birçok işçi evlerini ziyaret ettik. Kadınlar Avrupalı gibi giyinmişlerdi (Safranboluda kısmen başkaydı). Bize oda ve mutfaklarını iftihar ve memnuniyetle gezdirdiler; gördü-

gümüz her şey temiz, muntazam ve hattâ hemen hemen bütün bahçeler bile iyi bakılmış haldeydi. Karabükte yırtık elbiseli, pejmürde kıyafetli bir tek ferde dahi rastlamadık. Etrafta çok fazla miktarda çocuk vardı; bütün çocuklar temizdi ve iyi giyinmişlerdi, hepsi de neş'eli ve sıhhatli gözüküyordu —tıpkı bir İngiliz, Alman veya Hollanda bahçeli şehirlerindeki tipik manzara. Karabük hakkında bütün bu anlattıklarımın, takriben 25,000 kişi çalıştığına göre 5-8 misli fazlasıyla Ereğli ve Zonguldakta da bir an evvel tahakkuk etmesini temenni edelim!

Karabükteki içtimaî siyasete müteallik bütün tesisat, kurulusundanberi müessesenin başında bulunan umum müdür Bay Muhiddin Erkan'ın şahsî eseridir. Eski bir topçu subayı olan bu fevkalâde zat, uzun müddet askerî fabrikalarda çalıştıktan sonra, sanayi sahasına intisap etmiştir. Karabükte kendisi tarafmdn vücuda getirilen bütün tesisatın ana gayesini, aileleriyle birlikte mutmain olarak Karabükte yaşayan işletme için kuvvetli bir daimî işçi ve müstahdem kadrosu meydana getirmek teşkil ediyordu. Bunu temin için mesken inşaatı, ücret sistemleri kadar mebzul miktarda içtimaî yardım tesislerine de ihtiyaç vardır. Bunların hepsi garbi Avrupada işçi ve müstahdemlerin sendikalar içinde teşkilâtlanmağa başladıkları kapitalist dairelerdeki büyük sanayi müesseselerinin almış oldukları tedbirlere uymaktadır. Patriarkal = pederşahi tâbir edilen bu sistem Avrupada artık maziye karışmıştır; «19. asra aid olan bu mazi, bir daha geri gelemeyecek bir mazidir. Birçok işçilerin okuma yazma bilmediği, henüz hiçbir sendikalist ve siyasî işçi hareketlerinin mevcut olmadığı Türkiyede ise bu sistem sanayileşmenin başlangıcında yapılan bir ileri hamle tecrübesidir. Umum müdür Muhiddin Erkan bütün şikâyetleri dinlemek üzere haftada iki kere konuşma saati tesis etmiştir ki, bu da Karabük sistemi bakımından semboliktir. Bugün Avrupada şikâyetler şüphesiz işçi sendikalarına yahut da sendika azaları tarafından işgal edilen işletme komisyonlarına yapılır; bunlar daima işletme idaresi ile pariter esaslar dahilinde tespit edilmiş bulunan «tarife mukavele» leri hükümleri dahilinde müzakerelere girişirler. Türkiyede kuvvetli sendikalar ve pariter esaslar dahilinde tanzim edilmiş tarife mukaveleleri mevcut olmadığından, her işçi ve müstahdeminin kolaylıkla görebileceği pederşahi hislere sahip bir fabrika müdürü, burada cidden terakkiyi temsil eden bir kimsedir.

Karabükteki *ücret sistemi*, Zonguldaktaki gibi, nakdi ücret ve prim zamlarını ihtiva etmektedir. 8 saatlik iş gününün en aşağı üç-

reti iki liradır; bunun üstünde ücretler muhtelif kademeler hâlinde yükselir. Prim zamları 1948 de ücretlerin vasatı %25 ine baliğ oluyordu. Kok fabrikalarında çalışanlarda olduğu gibi, prim almaları mümkün olmayan işçilerin ücretleri, diğerlerinininkinden biraz daha yüksektir. İşletmede nakdî ücretlerden ayrı olarak bir öğün sıcak yemek verilmektedir. Masalarında örtüler bulunan Karabükteki yemekhaneler de, Zonguldaktakilerden daha sevimlidirler. Ayrıca nakdî ücretlerin yüksekliğine bakılmaksızın, müessesedeki çalışma süreleri nazar itibara alınarak çocuk başına 6-10 lira aylık da verilmektedir. Bu kabil aile zamları bugün garpta da büyük bir rol oynar. Bundan maada bütün işçi ve müstahdem için yine müessesedeki çalışma sürelerine göre ayarlanmış 3-15 güne kadar uzayan ücretli yıllık izniler de vardır. Bu husus da bugün garpte çok yayılmıştır. Sovyet-rüsyada umumî olarak tatbik edilir. Evlenenlere müessese tarafından 1-2 aylık tutarındaki ücretleri «evlenme ikramiyesi» olarak tediye edilmektedir; kız çocuklarının evlenmesi hâlinde bunun nısfı verilir. Müessesede 5 seneden fazla çalışanlara ayrıca daimî işçi primi tediye ediliyor. Bütün bu iyi tedbirlerin vaz'edilmesindeki gaye, aynen az evvel bahsettiğimiz ucuz kirali meskenlerde de olduğu gibi, işçi ve müstahdemini mümkün mer-tebe müesseseye devamlı olarak bağlamaktır. Personeli için ucuz kantinler de kurmuştur. Getirdiği yemeğini işletmede bizzat pişirmek isteyen, mutfaklardan faydalanabilir. Tatil günleri için müessesese Amasrada da müstahdemine mahsus dinlenme yurtları, işçilere mahsus da kamplar tesis etmiştir; Amasraya gidış geliş otobüs nakliyatı müessesese mensupları için meccani olduğundan, burada hafta sonlarını geçirmek de mümkündür.

Yeni inşa edilen müessesese meskenlerinin tevzii, şübe müdürleri tarafından yapılmaktadır; teveziden memnun kalmayıp şikâyeti olanlar doğrudan doğruya umum müdüre müracaat edebilir. Garp devletlerinin yapı kooperatiflerinde olduğu tarzda meskenlerin kur'a usuliyile dağıtılma cihetine gidilmesi müreccahtır. İyi döşenmiş bekâr yurtları evli olmayanların emirlerine âmade bulunmaktadır.

Türkiyede henüz maalesef mecburi bir hastalık sigortası mevcud olmadığından, hastaların bakımı meselesi Karabükte de diğer taraflarda olduğu gibi büyük bir rol oynamaktadır. Bugün Karabükte personelin hiçbir aidat tediyesine hâcet kalmaksızın, bütün işi müessesese üzerine almıştır. Yine işletmedeki çalışma süresine göre üç aya kadar devam eden hastalıklar için hastalık parası da ödenmektedir. İşletme hastahanesinden daha evvel bahsetmiştim. Neka-

hat devresine girenlere ücretli izinler verilmektedir. İcabında tedavi görmek üzere hastalar, hariçteki yurtlara da yollanıyorlar. Bu sistem tabiatile muvakkattır; yakında bütün işçi ve müstahdemler için umumî ve mecburi bir hastalık sigortasının kurulması ve bu sistemin yerine geçmesi şayanı temennidir; böyle bir sigorta gerek işletmenin gerekse de bizzat sigortalıların verecekleri aidatlarla çok daha fazla iş görecektir. Zonguldakta olduğu gibi, Karabükte dahi personelin de aidat verdiği bir ikrazat ve yardım sandığı vardır. Kazaya uğrayanlara son zamanlarda mecburi kaza sigortası bakmaktadır. Çalışan kdmrlarla personelin eşlerine her doğumda müessese tarafından derhal 25 lira ödenmektedir. Resmî analık sigortasının çok yavaş çalıştığından şikâyet edilmişti. Yakında kurulacak mecburi bir hastalık sigortası inşallah burada da kuvvetli terakkiler kaydeder.

Vereme yakalanıp çalışma kabiliyetlerini kaybeden işçilere bir defaya mahsus olmak üzere 600 liralık bir tazminat veriliyor; garpte bu kabil işçilerin mecburi malûliyet sigortaları vasıtasıyla bütün hayatları boyunca bakıldıkları malûmdur. Kazaların ölümle neticelenmeleri hâlinde, ücret veya maaşın yüksekliği tefrik edilmeksizin, kazazedenin dul karısı bir defaya mahsus (800 liralık tazminat almaktadır; bunun yanı başında son zamanlarda kaza sigortalarından mütevellit metalibat yer almaktadır.

Karabükteki ücret sistemine, içtimaî yardım tedbirlerine ve mesken ihtiyaçlarının teminine *bir bütün* olarak atfı nazar edersek, idare başında bir aile babası gibi çalışan *ileri görüşlü ve yapıcı bir şahsiyet sayesinde* cidden takdire şayan başarılar gösterildiğini kabul ederiz. Karabükteki şartları öğrenen binlerce Türk kadın ve erkek işçi ve müstahdemini haklı olarak, «ah bu tedbirler bizde de olsaydı» diyeceklerdir. Garp memleketlerini ve oraların içtimaî siyasetini bilen bir mütehassis sıfatiyle, garpte kuvvetli sendikalar ve şümullü içtimaî sigortalar sayesinde münferid büyük işletmelerdeki bu kabil pederşahi himayelerin çok ilerisine gidildiğini tabiatile gizleyemem. Garpte ücret sistemleri ve hastalık, malûliyet, ihtiyarlık, işsizlik, dulluk ve yetimlik hallerinde himayeye mazhar olunması, münferid birkaç işletme âmirinin ileri görüşlülük ve hayirhahlığı esasına dayanmıyor; orada pariter esaslar dairesinde tanzim edilmiş tarife mukaveleleri ve içtimaî sigortadan mütevellid her türlü ivâzlar için kabil dâva hukukî talepler vardır; ikamet cihetinden de çalıştığı firmaya bağlı değillerdir. Son 60 senede garpte işçi zümresi, *lütuf ve hayirhahlık değil fakat hak istediği için*, işletmedeki pe-

derşahilik zihniyetine karşı prensip bakımından şiddetli bir mücadeleye grişmiştir. Bugün garpte işçi ve müstahdemlerin bir işletmeye içtimâî yardım tedbirleri yüzünden bağlanmaları keyfiyeti, umumî surette reddedilmektedir; işletmeye tâbi değil, hür olunmak isteniyor. Türkiyedeki durum bugün henüz tamamen ayrıdır; işçi ve müstahdemlerin çoğu henüz ümmidir. Kendi kendine kuvvetli yardımlarda bulunacak şekilde uyanmamışlardır ve buna ehil değillerdir; henüz bir işçi partileri, merkezi sendika birlikleri, sağlam istihlâk ve yapı kooperatifleri, muhtar idare esasına göre kurulmuş ve hayatın tahaddüs edebilecek her türlü zaruret hallerine karşı emniyeti temin edecek içtimâî sigortaları yoktur. Avrupanın 100 ve 150 sene evvelki kapitalizmin ilk çağlarında mevcut olan henüz inkişaf etmemiş durumunda bulunduğumuz bir sırada, Karabükteki pedersahi sistem şüphesiz bütün memleket sanayiinin —hattâ Karabüğün çok gerisinde kalmış olan Zonguldak maden havzasının— örnek ittihaz edeceği bir terakki eseridir. Karabükte memleketin büyük ve müşkil içtimâî siyaset dâva ve vazifeleri *nihayi olarak hâl edilmiş değildir* — herhalde buna Karabükün müdebbir babası Bay Muhiddin de kani değildir. Ancak eğer biz memleketimizin en büyük sanayi şehri İstanbulda ve diğer sanayi şehirlerinde ve maden havzalarında da çalışma ve mesken şartlarını Karabük ayârına irca edebilseydik, memleketimiz için bu büyük bir ilerleme olurdu. İnsan bütün çalışkan kimselerin iyilik ve terakkilerini *arzulamalı* ve bunun elde edilmesi için *mücadele etmelidir*. Buna erişmek için kuvvetli merkezi sendika birliklerine, modern bir iş hukukuna, şümüllü bir içtimâî sigortaya ve bütün bunlar kadar mühim olarak *şahsiyetlere, ileri görüşlü ve halka bağlı şahsiyetlere, bütün kudretini içtimâî siyasetin terakkisi hizmetine hasreden şahsiyetlere* ihtiyaç vardır. Türk milletinin yükselme yolunda bu çapta birçok şahsiyetler bulmasını candan dilerim.

Konuşmamın sonunda bu vesile ile Zonguldak ve Karabükte bana ve asistanlarıma samimî ve yorulmak bilmez izahatlarda bulunmuş, delâlet ve yardımlarıyla bizleri tenvir ve ikametimizi çok faydalı bir şekle sokmuş olan kimselere kalbî şükranlarımı bir kere daha tekrarlamayı bir borç bilirim. Ezcümle Zonguldakta başta İşletmenin sayın genel müdürü Bay *İhsan Soyak* olmak üzere bütün ikametimiz esnasında rehberliğini esirgemeyen sayın Bay *Zeki Yerde-*

len'e, bölgelerinde bizi misafir eden ve her yeri gezdiren, havzayı bize tanıtan sayın Bay *Cafer Zâdil*, *Tevfik Ayıldı*, *Muammer Şenkat*, *Nevzat Uruk ve Talât Tan'a*, Karabükte de genel müdür Bay *Muhiddin Erkan* ile bize rehberlik eden kimya mühendisi Bay *Kâzım*'ın isimlerini bilhassa zikretmek isterim.

Sadece bu kimselerin kıymetli yardımları sayesinde ki mahdut bir kaç gün gibi kısa bir müddet zarfında Zonguldak ve Karabükteki çalışma şartları hakkında derli toplu bir fikir edinmek mümkün olabilmıştır.